

Geloven in je eigen taal.

Klaas Pieterman.

Inleiding

Als ik vroeger in mijn eigen taal heb horen spreken van geloven, gebeurde dat als vader of moeder een bijbelverhaal hervoertelde. Het hervoertellen van vader en moeder bevatte ongetwijfeld ook Nederlands. Zij hadden de bijbelse verhalen horen lezen in het Nederlands. Zij hadden dominees in het Nederlands horen preken en catechiseren. En zij zelf lazen de bijbel in het Nederlands. Ik vertel uit mijn eigen leefwereld, want er bestaan nauwelijks schriftelijke bronnen waaruit mag blijken hoe men sprak over geloven in de eigen taal in milieus waar het Gronings als voertaal diende. Er bestaat in ieder geval één document, *De weg der eenvoudigen*, van Pieter Keuning, Groningen 1975.

De weg der eenvoudigen

De weg der eenvoudigen is eerst verschenen met de titel *Arbaidersmensen*, Kampen 1918. Pieter Keuning heeft goed geluisterd hoe mensen die geloofden, praatten. Hij geeft dat, weliswaar in een roman, prachtig weer in gesprekken rondom het ziekbed van Berend van der Klei. Boer Menkveld brengt als diaken een bezoek aan de zieke en treft daar behalve huishoudster Zwaantje ook Pieter Dijkhuis, een zonderling.

Na wat heen en weer praten vraagt Menkveld aan de zieke: "En hou is 't nou mit joe op berre? Mag ie doar nog zo'n beetje liggen mit vree ien t haart?"

"Och, wat zè 'k joe doar van zeggen, Menkveld. Bie tieden wel. Moar den denk 'k ook weer: Woarom mag ik nou nait ien kroakstoul zitten? As 'k nog moar zo'n beetje over deel kon wezen. Moar zóó".

"Altmoal opstand, jong", zei Dijkhuis. "Wat ik joe zeg, heur. Ie mouten worren as n kiend. Wat mien Voader mit mie veur het, da's goud. Ik mocht d'r van nacht op berre nog zoo bie bepoald worden, dat wie zo'n rieke Voader hebben. Jong, 'k heb zoo zongen. 'k Zal de wondren goadesloan, die Gij hebt van ouds gedoan¹. Zoo mout 't ook eerst mit joe worren. Ons Voader wait wel, op wat veur plakje wie wezen mouten. Och, jao, 'k heb guster nog lezen ien mien psalmbouk: Gij zult mij leiden door uw road². Mor den mou je 'n oetverkoren vat wezen. Doar gait niks of, heur. 'n Vat ter eere. Mosse moar veul beden, jong".

"Jao, zai, dat is 't nou moar juist. Sums ken 'k nait beden".

"Altmoal ongelooft. Loof 't moar driest, heur. Moar ons Voader wait wel, hou Hai ons doar of helpen ken. Hest ja wel lezen, dat d'r wel viefdoezend mensen bie Jezus kwammen? Nee, nog meer, heur. Doar wassen den nog vraauwlu en lutje potjes bie. En den wassen discipelen d'r ook. Zai wollen nait looven dat Jezus al dei luu eten kon geven. Mor jao, heur. D'r bleven twaalf volle kôrven over. Tou mossen ze ook nog noar eerde boegen, om al dei stukjes ien kôrffkes te smieten. Wat zellen ze stend hebben. Moar ze kregen 'n gouje straf".

1 'k Zal gedenken, hoe voor dezen
ons de Heer heeft gunst bewezen;
'k zal de wond'ren gadeslaan
die Gij hebt vanouds gedaan.
'k Zal nauwkeurig op uw werken
en derzelve uitkomst merken,
en in plaats van bitt're klacht
daarvan spreken dag en nacht. (Psalm 77:7 oude berijming 1773, Joannes Eusebius Voet)

2 'k Zal dan gedurig bij U zijn
in al mijn nooden, angst en pijn,
U al mijn liefde waardig schatten,
wijl Gij mijn rechterhand woudt vatten!
Gij zult mij leiden door uw raad,
o God, mijn heil, mijn toeverlaat,
en mij, hiertoe door U bereid,
opnemen in uw heerlijkheid. (Psalm 73:12 oude berijming, 1773, Joannes Eusebius Voet)

Menkveld glimlachte even om dit merkwaardig staaltje van uitlegkunde, maar dadelijk daarop werd zijn gezicht weer ernstig. Och, kon hij óók maar spreken over de groote daden Gods. Dijkhuis sprak er wèl over en, in wat hij zei, leefde hij.....³

Er zijn Pieter Keuning bij het luisteren naar mensen op het Groninger Hogeland een aantal dingen opgevallen die hij verenigd heeft in de beschrijving van Pieter Dijkhuis: Het navertellen in de eigen beleving. Het navertellen in het Gronings. Het citeren van de dichtregels uit de berijmde psalmen in het Nederlands maar met Groningse woorden met de oa-klank: goadesloan, gedoan en road⁴. En Pieter Dijkhuis vertelt ook in het Gronings wat hij (in het Nederlands misschien?) gebeden heeft: "Heere, k heb zukke dikke bainen en nou wol k gern dat Ie mie doar ofhulpen. Wil Ie nou dat goudje van ol dokter zeegnen?"

Tussendoor

Behalve de dominee sprak ook de dokter Nederlands. En de schoolmeester. Meestal waren zij ook Groningers, wat er in veel gevallen toe leidde dat zij weliswaar Nederlands, of wat daarvoor moest doorgaan, tegen de mensen praatten, maar de mensen Gronings tegen hen. Soms kwam de schoolmeester uit Friesland of de dokter uit Holland. In onze familie deed het de ronde dat de Hollandse dokter in de winter nogal wat patiënten had met als klacht holderdebolder. Zelf zeiden ze toen dat ze last hadden van veroldeerde kolle.

De Ruiter en de Meid.

Dat Pieter Keuning goed geluisterd heeft en heeft opgeschreven wat hij hoorde, mag blijken uit het lied De Ruiter en de Meid⁵. Het lied is lange tijd mondeling overgeleverd en is pas in het begin van de 20^e eeuw vastgelegd door P. Groen. Groen verzamelde liederen die in Groningen gezongen werden. Hij vermeldt in 1930 dat het lied De Ruiter en de Meid in allerlei variaties voorkomt, en dat dat niet zo verwonderlijk is omdat 'het lied zeer oud is en in de loop der eeuwen door de volken en opvolgende geslachten naar eigen opvatting en landaard is weergegeven.'

Groen geeft drie varianten uit Groningen

1. uit Termunten aan de Dollard, in het Nederlands
2. van J.J. Loots uit Vierhuizen, ook in het Nederlands
3. uit Delfzijl, in het Gronings behalve de woorden van de ruiter tot de maagd die in de directe rede staan.

Alsof het op het laatst nog ingevoegd kon worden, schrijft de auteur: "Nog gewerd mij van een 80-jarige, uit een oud vergeeld schrift overgeschreven onderstaande Ruter, onveranderd in de spelling van het oudje weergegeven Ze plaatste een punt achter elke laatste regel. Een wonderlijk mengsel van dialect en Nederlandsch"⁶.

3 P. Keuning, De weg der eenvoudigen, Groningen 1975, p. 193 (spelling ongewijzigd gelaten.)

4 Keuning liet eerder Nieske haar man Siert in het oor fluisteren:

Dien noam is noar woarhaid mien Jezus ook weerd,

Want hij kwam om zoaleg te moaken op eerd.

Zoo lief had hij zondoars dat Hij voor hen stierf,

Genoade bie God door Zijn Zoenbloed verwierf.

Kent gij, kent gij dien Jezus niet,

Die, om ons te redden, den hemel verliet.

(couplet 2 van Er ruist langs de wolken, in: Kinderen in verstand en in boosheid, Baarn 1917, p. 135.)

5 In: J. de Graaf, Volk oet Grunnegerlaand, Groningen (1946) komen ook dialogen in het Gronings voor. Anders dan bij Pieter Keuning lijken deze eerder bedacht achter de schrijftafel. De dominee citeert een psalm in het Gronings (p. 148). De verteller geeft ook een vrije weergave van Psalm 90 en Psalm 103 (p. 103).

6 Net als Keuning opviel, komt de oa-klank veel voor. In 1: door, moogd. In 2: goon. In 3:4: moogje. In 6: moogd. In 8: doorbie, doolder. In 10: vooren. In 12: sloapen. In 13: loot, stoan. In 14: bestoan.

1. Door was een schoone ruterknegt
En een moogd was zien begeren

2. De ruter wol te maarke goon
Haar kromholt op zien wage.

Stille getuigen

Aan de hand van een selectie uit de klassieke Groninger literatuur en met behulp van Groninger woordenboeken is een lijst op te stellen van ingeburgerde bijbelse namen, als stille getuigen van een spreken over geloven in je eigen taal⁷.

Keer die om draai die om en de wind waait om Nog twee
En een moogd was zien begeren.

3. Schoon moogje lag oet vensterboog
Mag ik met die verkeren.
Nog twee

4. En schoon moogje met bruun oogen twee
Zai was er zoo goed van zinnen.
Nog twee

5. Mit wiedewaai en röskiel aan
Kwam ruter te beminnen.
Nog twee

6. En dou de ruter en de moogd
En zai vrijden alebaide.
Nog twee

7. En zai vrijden, zai vrijden hail nagt deur
Van den avend tot de morgen.
Nog twee

8. Doe krigst van mie de ruterknegt
En doorbie honderd doolder.
Nog twee

9. Nee jonkman dij begeer ik nait
Veul laiver hep die zulve.
Nog twee

10. De moeder onder de lindeboom
Hou is mien dogter vooren (Ned.: gevaren).
Nog twee

11. Goun dag zee dai mien moederlijf
Goud dag zee dai mien dogter.
Nog twee

12. Ik hep vannagt bie ruter west
Hai heeft ook bie mie sloopen.
Nog twee

13. Och moeder loot dat schreeuwen stoan
op
Nog twee

14. De ruter zal mie goed bestoan (zal zeker
En wilt mie niet beklagen.
mij gesteld zijn)

Ken joe ja wel behagen
Keer die om draai die om en de wind waait om
Ken joe ja wel behagen.

Uit: P. Groen, Oude en nieuwe Groninger Liedereren I, Delft 1930, p. 40. Groen heeft prof.dr. G. Kalff, Het Lied in de Middeleeuwen, Leiden 1883 geraadpleegd en Joh. A. Leopold en L. Leopold, Van de Schelde tot de Weichsel I- III. Groningen 1882.

⁷ Oabel= Abel.

Oabram= Abram/ Abraham.

Oadam= Adam.

Andrais= Andreas.

Doaniël= Daniël.

Doaved, Doavied= David.

Evoa= Eva.

Hoaman= Haman.

Hannoa= Hanna.

Jokkop, Joakop= Jakob.

Jeremioa= Jeremia.

Jordoan= Jordaan.

Koain= Kaïn.

Loaban= Laban.

Loazerus= Lazarus.

(Lukas de evangelist is nooit: Loeks).

Merioa, Merij, Merije= Maria.

Maartoa= Marta.

Andere getuigen

In het Gronings zijn een heel aantal aan de bijbel ontleende uitdrukkingen die een eigen betekenis hebben gekregen. Men het in het Groninger woordenboek van Ter Laan kan vinden:

Apostel, mien lutje apostel= mijn kleine lieverd. (Hd. 1,25,26)

Baarg, ain de baarg op laaiden= iemand goed de waarheid zeggen. (Ex 19,20; Mk 9,2)

Bethlehem, wie gonnen noar Bethlehem= wij gaan naar bed (Ruth 1,1,22; I Sam 16,4; Lk 2,4)

Dood (bij Molema), hai wait nait wel der dood is= hij is een vreemdeling in Jeruzalem. (Lk 24,18)

Hel, t is der zo duuster as de hel= het is der onaangenaam donker en koud. (hel= synoniem van: dodenrijk, o.a. Ps 139,8; apostolische geloofsbelijdenis: nedergedaald ter helle.)

Krint, dij stoet is weer krinten drij= er zitten nauwelijks krenten in (in II Kor 2,4 schrijft Paulus over een brief, die wel III Korinte wordt genoemd; t woord *krent* is ontstaan uit: Corinte/kerint.)

Kroun, zai het heur moeke kroun op kop zet= zij heeft haar moeder te schande gemaakt. (Mk 15,17)

Noazeret, Dat Gruindiek is laank gain Noazeret= het is daar mooi wonen. (Jh 1,47)

Richten, de Here richt al ons wegen, zee koekoek, en dou lait e n flottje valen op doomnee zien hoge houd. (richten, o.a. Ezech 33,20)

Roageltjesbruloft= een feestje van niks. (Gen 29,28)

Roaf, roaven zellen joe gain brood brengen= je moet voor je zelf zorgen. (I Kon 17,6)

Tabbernoakel, wat n tabbernoakel= wat een zonderling huis. (Ex 26 enz.)

Voertaal

Wie als Gronings sprekend kind De Negerhut van oom Tom las, begreep best dat de mensen in dat boek geen Nederlands spreken. Eigenlijk las je ook geen Nederlands, maar maakte je mee wat de mensen in dat boek in hun voertaal tegen elkaar zeggen.

Daarom kon moeder een sprookje van Andersen en een gelijkenis van de Here Jezus in het Gronings vertellen. Het is in de omstandigheid van het vertellen niet van groot belang dat Andersen in het Deens schreef en dat Jezus met zijn leerlingen Aramees sprak en dat het evangelie later in het Grieks is opgeschreven.

Het hervertellen van de bijbelse verhalen in je eigen taal moet al heel oud zijn. In ieder geval zijn op vergelijkbare wijze de targumim ontstaan. De voorlezer in de synagoge die de taal van het Oude Testament kon lezen, las een bijbelgedeelte voor in het Hebreeuws en iemand die er bij stond, vertelde het meteen na in de eigen taal.

Het evangelie

Het verhaal van Jezus werd in het oosten van het grote Romeinse rijk herverteld in de voertaal van die streken, het Grieks. In die taal werd het evangelie vastgelegd. Zodoende zijn op enkele citaten na als 'thabitha koem' en het kruiswoord 'eloï, eloï, lama sabachtani', de woorden van Jezus niet bewaard gebleven in het Aramees dat hij sprak, maar in het Grieks. Wat het Oude Testament betreft, kon men gebruik maken van de Septuaginta, de Griekse vertaling van de Hebreeuwse bijbel.

Toen omstreeks het jaar 150 het evangelie herverteld werd in het westen van het rijk, gebeurde dat in het Latijn. De volgende stap was de vertaling van het Nieuwe Testament in het Latijn. Toen werd ook het Oude Testament in het Latijn vertaald.

Mattais= Matteüs.

Nazaret= Noazeret.

Piloates= Pilatus.

Roagel= Rachel.

Soalemo= Salomo.

Soamel= Samuël.

Soaroa= Sara/ Sarai.

Suze, Suzanna= Suzanna.

Tebais= Tobias.

Tooms= Tomas.

Saggerais= Zacharia.

De bijbelse verhalen zijn geen geheim waarin je wordt ingeleid door het aanleren van een vreemde taal, maar ook in deze zin zijn ze een openbaring dat ze gepresenteerd worden in de taal van de hoorders⁸.

Lange tijd is dat zo gebleven, dat de Joden in de synagoge de bijbel hoorden lezen in het Hebreeuws, en de christenen in het Latijn. Zo kon de indruk ontstaan dat het Latijn de gewijde taal is waarbij de toelichting in het Nederlands gegeven wordt. Erasmus gaf het Griekse Nieuwe Testament uit. Martin Luther vertaalde dat en bovendien vertaalde Luther ook het Oude Testament. Zoals bekend volgde voor het Nederlandse taalgebied de Statenvertaling. Ieder begreep dat het Nederlands niet de voertaal is geweest van Abraham en Sara, van Jozef en Maria, van Jezus en zijn leerlingen. Ieder wist dat het Nederlands ook niet de voertaal is van onderling Gronings sprekenden.

En toch werd in Groningen de bijbel veelal in het Nederlands tot klinken gebracht en ook in het Nederlands herverteld. De Nederlandse Statenvertaling en de Nieuwe vertaling van het NBG van 1951 die nog sterk tegen de Statenvertaling aanleunt, gingen voor heel wat Groningers als gewijde tekst fungeren, zoals eerder de Latijnse tekst dienst deed.

Alleen in de situatie waarin door Gronings sprekenden bijbelverhalen werden naverteld of over bijbelverhalen werd gesproken in hun eigen taal, kregen ze ervaring van: geloven in je eigen taal.

Geloven en verbeelden

Zeker het jonge kind vormt zich van wat het hoort, beelden. Ik weet nog precies hoe ik mij voorstelde hoe Abraham en Sara uit Oer der Chaldeeën trokken. Ik zag ze komen zoals de woonwagen met het paard ervoor, waar de man op het voorbankje zat en mende, en waar later, toen ze vlakbij ons in de brede berm stonden, zijn vrouw uit de deur kwam.

Ik weet ook nog dat ik mij zo Johannes de Doper voorstelde in mijn eigen omgeving. En ik zie nog hoe Elisa uit de Negerhut van Oom Tom met haar kind in de armen over de ijsschotsen vlucht naar de vrije overkant.

Het kind denkt concreet.

Ik vermoed dat de taal waarin het verhaal verteld wordt, voor het kind dat zich beelden vormt, van ondergeschikt belang is.

Wat verteld wil worden gaat van voertaal tot voertaal, of van gemoed tot gemoed.

Groninger liederen

Van de liederen die ik in het Gronings zong, ongeveer vanaf 1962, zijn mij in de loop der jaren flarden van regels bijgebleven:

De Heer is mien herder, k heb aal wat ik wil. (Gez 14:1)

Vervul toch, Haailand, mien verlangen;

ik heb zo'n wènst om Joe te zain. (Gez 118:2)

Dag is zo kort, betuun is nog mien tied ... (Gez 392:2)

k Huif nait baang veur toukomst wezen ... (Gez 293:1)

Zou het straks ook zo gaan met de Biebel als ik er geregeld uit lees, dat sommige passages mij bijblijven? Dat ik die ook uit het hoofd kan citeren? Bijvoorbeeld: n Laamp veur mien vout is joen woord, n licht op mien pad (Psalm 119,105)?

Biebel

Lange tijd preekten predikanten over een enkel vers. Aansprekende bijbelverzen werden ook op stof geborduurd of op ander materiaal gecalligrafeerd, op aardewerk geschilderd en daarna gebakken. In veel gevallen dienden ze als wandversiering.

De bijbel was een vindplaats van loci, voor de dogmatiek loci probantia (bewijsplaatsen).

Ik heb in Zacharia de bijbelverzen aangestreept waarvan ik mij herinner dat ze dienden als preektekst, in totaal 12. Daaronder zijn dan de bekende die de evangelist Matteüs aanhaalt bij Jezus' intocht in Jeruzalem: "Zie, uw koning komt tot u rijdende op een ezel .." (Zach 9,9). Het vers dat Clara Feyoena van Sytzama opneemt in haar gezang Wij knielen voor uw zetel neer: "... zij zullen hem aanschouwen die zij doorstoken hebben". (Zach 12,10). En: "Wie veracht de dag der kleine dingen?" (Zach 4,10).

⁸ prof.dr. W.C. van Unnik, Bijbelvertalen bij kerkvaders en reformatoren, in: Rondom het Woord, theologische etherleergang van de NCRV, 12e jrg. no.4, over bijbelvertalen, november 1970.

De Biebel is volgens de dynamisch-equivalente methode vertaald uit de grondtalen in het Gronings. Wat men leest in de Biebel, is een vertaling rechtstreeks van het Hebreeuws in het Gronings, zonder het Nederlands als tussenstation⁹. Het wil zeggen: zoals de bijbelverzen iemand in het Nederlands zijn bijgebleven, zal die ze niet woord voor woord overgezet weer aantreffen in de Groninger vertaling. De gevolgde vertaalmethode zoekt de betekenis van woorden in de zin zoals die deel uitmaakt van een groter geheel, een periode¹⁰. Dat is de tweede reden waarom men een zin als 'wie veracht de dag der kleine dingen' niet letterlijk overgezet in het Gronings in de Biebel hoeft verwachten.

De Biebel is ook vertaald in een tijd waarin de narratieve theologie opgang maakte. Eerder al preekten predikanten preken over pericopen. In veel bijbelboeken betreft het dan vertellingen. En juist het vertellen en het navertellen past bij het Gronings, dat voornamelijk een spreektaal is en wat de bijbel betreft geen enkele vertaaltraditie heeft.

Grunneger dainsten

Mooie momenten van geloven in je eigen taal doen zich voor in Grunneger dainsten. In zo'n dienst, vaak op zondagavond, komen verschillende elementen samen: wijding, gezang, gebed, verstilling en bezinning, en net als elders wordt er de Schrift gelezen, in dit geval de Biebel.

Ook kerkgangers die geen Gronings spreken, vernemen in een Grunneger dainst dat wat er gezegd of gezongen wordt, dichterbij komt en aanspreekt of ontroert.

Het gemoed

Gronings is de taal van het gemoed. Je kinnen ain op t gemoud waarken, in het Nederlands: op iemands gemoed werken. t Gemoud wordt hom waik, t gemoud is heur vol. t Gemoud zit hom ien n kloet veur haals. Mor ain kin ook mit n nöchtern gemoud woaraarns op òf goan. Het gemoud spreekt ook in: gemoudegd, door godsdienstig vertrouwen gesterkt bij het naderen van de dood, rustig, kalm. Ik vermoed dat geloven in je eigen taal, geloven in het Gronings, ook geloven op z'n Gronings met zich meebrengt. Toen ik hierover zat te mijmeren, bedacht ik dat de Groninger dominee Hendrik de Cock en zijn Groninger tegenstanders nauwelijks met elkaar spraken, maar elkaar met de pen bestreden in het Nederlands.

Bijbellezen

Geloven doen wij met onze taal¹¹. Je kunt je voorstellen dat iemand een vreemde taal leert, en kan geloven met die taal. Maar het ligt meer voor de hand dat geloven gebeurt in je eigen taal. Hoewel het Nederlands geen vreemde taal is, is het voor mensen die thuis Gronings hebben leren spreken, de taal die wij later leerden. Gronings sprekenden zijn bilinguaal. Ze kunnen zich uitdrukken in zowel het Gronings als het Nederlands.

Het brengt met zich mee, dat wij een bericht of een verhaal kunnen lezen in het Nederlands en het meteen kunnen navertellen in het Gronings.

Wellicht hoorden wij van God spreken in onze eigen taal, misschien vertelden nabije mensen ons van hun geloofservaringen in het Gronings, maar het bijbellezen gebeurde tot nu toe in het Nederlands.

In Houwerzijl werd op de Gereformeerde vrouwenvereniging de inleiding voorgelezen in het Nederlands, de nabespreking was in het Gronings, vertelde mevrouw Zijlstra mij onlangs. Toen zij naar Ulrum verhuisde vonden de leden van de vrouwenvereniging daar dat niet eerbiedig. Maar intussen hebben ze het Houwerzijlster gebruik overgenomen.

Bij bijbellezen moeten wij ons voorstellen dat mensen vroeger niet stillazen zoals wij nu doen. Grootmoeder las de krant zoals voor haar geslachten lang mensen boeken en dergelijke lazten, hardop. Als zij las en grootvader zat in zijn stoel, en rookte zijn pijp terwijl hij naar buiten staarde, had hij de krant uit als zij die gelezen had. Zo las zij na het eten aan tafel de bijbel. Het verschil tussen lezen en voorlezen zat hooguit in de stemverheffing.

⁹ Op voorspraak van o.a. prof.dr. A.R. Hulst die de theorie van Eugene A. Nida, Toward a science of translation, Leiden 1964, sterk bepleitte, en van prof.dr. J.H. Hospers in: Elementen van Bijbelvertalen, Haarlem 1992.

¹⁰ Dr. A.J.J. de Witte, De functie van de taal in het denken., Utrecht/ Antwerpen 1970, p.22.

¹¹ K. Heeroma, Nader tot een taaltheologie, Den Haag 1967, p. 38.

Dit was een gedenkwaardig moment dat grote indruk maakte bij de presentatie van de Biebel op 25 oktober: toen de eerste exemplaren nog lagen te wachten op hun toekomstige lezers, werd de Biebel zelf ten gehore gebracht door een lector, Janka Rubingh. De bijbel mag voor de exegeet, voor de litteratuurwetenschapper¹² en voor de stillezer allereerst waarneembaar zijn als tekst, de hoorder die de viva vox hoort, neemt de bijbel niet waar met de ogen maar met de oren. Daarom hebben wij vertaald in 'op het gehoor verstaanbare taal'¹³.

Zulke lezers wens ik de Biebel toe, mensen die hardop lezen, voor zichzelf, in de kring van huisgenoten en in gespreksgroep of leerhuis en in Grunneger dainsten. In die overlevering zal de Biebel een eigen waardevolle rol spelen.

K.G. Pieterman

publiceerde over taal en vertalen in:

Protestantse Kerkbode, 18 oktober 2008 jrg. 120 nr 42.

Toal en Taiken, tidschrift veur Grunneger kultuur, Scheemda, diverse nummers;

is samensteller van:

Gezondhaid en Groutnis, Grunneger alliteroatsiewoordenbouk, Houwerzijl 2004;

vertaalde uit het Latijn:

Braiven van Seneca aan Lucilius, Houwerzijl 2007.

Zie verder: pknulrum.nl/de-kerkelijke-organisatie/voorganger/

12 dr. Lambert Wierenga, *De macht van de taal, de taal van de macht*, Kampen 1996, p. 312.

13 prof.dr. D. Holwerda, *Syntactische problemen in het Nieuwe Testament*, in: K.G. Pieterman (red.), *Elementen van bijbelvertalen*, Haarlem 1992, p. 85.